

ELFOGADHAT-E A KÖNYVTÁROS EGY RÉGI ÉPÜLETET?

Papp István

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Újat vagy régít?

Az IFLA Könyvtárépítési és Berendezési Szekciója 1975-ben Finnországban rendezte meg szemináriumát. A finn kollégák csodálatos házigazdák voltak és a gyönyörű finn tájakon kívül megmutatták gyönyörű, vadonatúj könyvtáraikat is. Ezen a szemináriumon jelentette ki *Sven Plovgaard*, a könyvtárépítész nemzetközileg elismert dán szakértője, s nagyon határozottan jelentette ki, a könyvtárosnak nem szabad elfogadnia korábban más célokat szolgáló épületeket. [1] S valóban meggyőző volt Plovgaard érvelése, nyilvánvalóvá tette, hogy a sajátos könyvtári funkcióknak csakis e funkcióknak megfelelően tervezett és épített épület felelhet meg. Másfelől, ha egy öreg épületbe kénytelenül a könyvtár, olyan hátrányokkal kell számolnia, amelyek komolyan veszélyeztetik zavartalan működését.

Nincs is mit csodálkozni azon, hogy a szeminárium résztvevői nemcsak hogy elfogadták, de lelkesen támogatták Plovgaard tételét. A töretlen egységet kétségkívül részben az az irigység táplálta, amely a résztvevőket elfogta a szép, új finn könyvtárak láttán. Részben azonban az az akkoriban még élő optimizmus, amely nemcsak a könyvtárosokra volt jellemző. Noha akkor már az első olajsokk után voltunk, még bizakodtunk naív laikusok abban, hogy ez csak átmeneti jelenség, s hamarosan visszaáll a világ rendje. A világ rendje alatt pedig kimondva-kimondatlanul mindannyian a korlátlan növekedést, a beláthatatlan expanziót, a pazarlást értettük, a meglévő forrásokból való könnyelmű gazdálkodást. Sőt ráadásul, ezt a hozzáállást nemcsak a gazdag, iparilag fejlett országokra tartottuk érvényesnek, hanem csupán belátható idő kérdésének

tekintettük, mikorra érik el ezt a szintet először a közepesen fejlett országok könyvtárügyei, majd az egész világ könyvtárügye is.

Eltelt azóta tíz év, s a tizedik évfordulón újra résztvevői vagyunk egy szemináriumnak. S mi ennek a szemináriumnak a témája? A meglévő épületek könyvtári hasznosítása. Mi történt? Mi okozta a fordulatot? Miért nem vagyunk már olyan biztosak abban, hogy egy könyvtár csak új, mindenben igényei szerint tervezett épületben tud zavartalanul működni, hogy a könyvtáros csak egy új épülettel elégedhet meg, ha jól akar olvasóinak, magának, könyvtárának? Ezt az elbizonytalanodást jelzi ennek az előadásnak a címe is. Kérdőjel áll ugyan a mondat végén, de a fordulatot már az is jelzi, hogy ez a kérdés felmerülehetett, s nem számít eretnek-ségnek.

Talán a történelmi tapasztalatok realisztikusabbá tettek bennünket. S ha ellenálltunk is volna egy új eszme elfogadásának, a tények előtt nem hunyhattuk be a szemünket. Körülöttünk egyre több, jól-rosszul átalakított épület fogadott be könyvtárakat, függetlenül attól, hogy a könyvtárosok tiltakoztak-e ellenük vagy elfogadták őket, összeszorított fogakkal, zugolódva költöztek-e beléjük vagy mosolyogva és elégedetten, sikeresnek bizonyult-e az átépítés vagy sem.

A könyvtáros és fenntartója

Ha egy könyvtár működése végérvényesen lehetetlenné vált az adott elhelyezési körülmények között; fenntartójának kénytelen-kelletlen foglal-

kozni kell e probléma megoldásával. Természetesen több lehetséges tervet mérlegel, hogy lehetőleg a legjobbat válassza. De tény az is, hogy a fenntartó választási lehetőségei is behatárolták. Ezért nem mindig a legjobb, hanem a viszonylag legjobb megoldást kell választania, amely egyszerre több gondját is megoldja. Sok esetben az a fenntartó gondja, hogy egy régi, valami okból kifolyólag megüresedett épületet újra hasznosítson. Így kapóra jön a könyvtár kérése, s az éppen nem használt épületet mindjárt fel is ajánlja neki. A tárgyalás módszere itt már gyakran nem a funkcionális és gazdasági előnyök és hátrányok mérlegeléséből áll, hanem inkább hasonlít az útonállásra. A különbség csak az, hogy a fenntartó képviselője nem azt mondja: pénzt vagy életet, hanem azt: elfogadjátok ezt az épületet vagy nem kaptok semmi mást.

Végül is ezt az útonállást túl lehet élni. Különösen akkor, ha a régi épületet sikerül többé-kevésbé a könyvtár funkciórendszeréhez igazítani, ha egy későbbi időpontban sikerül szervesen továbbépíteni, vagy ha egy valamikor megvalósuló új épületig átmeneti szállásul szolgál. Ez az utóbbi eset különösen akkor érdemel megfontolást, ha a könyvtári szolgálat a semmiről indul mind állományát, mind használatát illetően. Szükség van egy bizonyos időre, amíg tevékenysége teljes mértékben kibontakozik. Nagyon nehéz ilyenkor a fenntartót meggyőzni a végső soron szükséges épület nagyságrendjéről, — s talán nem is lenne helyes egy olyan beruházás, amelynek kihasználtsága jelentősen elmarad kapacitásától.

Másfelől azonban arról sem feledkezhetünk meg, hogy az átalakítás igazából nem mindig olcsó dolog. Eltekintve attól, hogy talán csak átmeneti megoldásként jön szóba, az épület állagától, a módosítások mértékétől, az újonnan hozzáillesztett részek nagyságától, a felhasznált anyagok minőségétől, az alkalmazott gépészet mennyiségétől stb. függően — bizony — nagyon költséges is lehet, akár meg is haladhatja egy új épület költségeit. S akkor még mindig ott vannak a funkcionális hátrányok!

Az átalakítás előnyeit máshol kell keresnünk, s olyan előnyök ezek, amelyek a pénzügyi rehabilitálással nem mindig, vagy legalábbis nem pontosan mérhetők. Ugyanis a nem köznapi gazdaságosság, a messzebb tekintő gazdasági megfontolások és az emberi alkotások iránti tisztelet, a minőség és az érték megmentése egyaránt indokolja, hogy vigyázzunk arra, ami már megvan. Mentsük meg a későbbi korok számára azt, amit meghagyott a háború és a hatvanas-hetvenes évek rombolási dühe. Úgy látszik, hogy az utóbbi időben megváltozott a trend. Több figyelmet és gondoskodást kapnak a régi épületek. Többet gondolkoznak azon a tulajdonosok és az építészek, mire is lehetne használni azokat az

épületeket, amelyeknek megszűnt eredeti funkciója. Hogyan lehetne új életre keltetni őket? Barátaink, az építészek is ma már nemcsak egy új épület megalkotását tekintik magukhoz méltó feladatnak, hanem képesek szívesen, tapintatosan és alázattal közeledni a korábbi korszakok mestereinek munkáihoz, hogy megújítsák őket.

Tűzásokkal természetesen ezen a területen is találkozunk. A történelmi katasztrófák következtében és gazdasági elmaradottságunk miatt nálunk minden megmaradt régi épülettel szemben valami babonás áhitat fejlődött ki. Olyan szentségeknek voltunk hajlandó tekinteni őket, amelyeket úgy kell megőrizni, ahogyan vannak, minden változtatás rajtuk szentségtörés. S figyelmen kívül hagytuk azt a tényt, hogy az épületek, miként az emberek, életük során változnak, ahogyan az élet is változik, amely bennük folyik. S bizony változtak korábbi fázisaikban azok az épületek is, amelyeket most érintetlenül akarunk megtartani. Ezzel azt akarom mondani, hogy igenis, még a legszentebb műemlékhez is hozzá lehet nyúlni, feltéve, ha értékeit nem csorbítjuk. Azt hiszem, ez az álláspont ma már általában elfogadottnak tekinthető.

A műemlékek tisztelete ugyanakkor nem akadályozott meg minket abban, hogy sokszor gondolkodás nélkül lebontsunk más, talán nem oly régi, nem oly értékes épületeket. Ezek pedig becsületes, jó állapotban lévő művek voltak, de áldozatul estek az erőltetett, gyakran szervezetlen városfejlesztésnek. Az utóbbi időben ebben a tekintetben is kedvező változásokat figyelhetünk meg.

Tény az, hogy manapság már szívesebben őriznek meg, mint rombolnak. Tudomásul kell vennünk ezt nekünk, könyvtárosoknak is. Ugyanakkor a társadalom egésze és egyes szektorai változnak, változnak az intézmények, a szolgáltatások. Vannak, amelyek megszűnnek, másokat összevonnak, ismét mások egyik városból a másikba költöznek. S itt áll üresen székházuk, amelyet nem lehetett egy másik épülettel összevonni vagy egy másik helyre átköltöztetni. Bontsuk le őket? Nem észszerűbb megkeresni és megtalálni azt az új, vagy régi, de megújuló társadalmi funkciót, amelyet a kész épület némi módosítások árán képes befogadni?

Ha mindezek alapján valaki azt a következtetést vonná le, hogy kivétel nélkül minden régi épület alkalmas könyvtárnak is, az félreértett engem. Csak annyit szerettem volna mondani, hogy egyfelől itt állnak a régi épületek, amelyekből kivonultak a funkciók, másfelől a könyvtárak, amelyek elhelyezést keresnek; talán nem lehetetlen, hogy kedvező körülmények esetén és összhangban a tényleges értékek megőrzésére irányuló törekvésekkel a két fél esetenként egymásra találhat.

Hadd ismétellem meg más szavakkal. Egyáltalán nem az a véleményem, hogy régi, korábban más célokat szolgáló épületek általában alkalmasak könyvtárnak, sőt, alkalmasabbak, mint a könyvtárnak tervezettek. Általános, minden esetre érvényes válasz nem lehet e kérdésre adni. Egyelőre csak annyit: sok tényezőt kell megfontolni, mielőtt egy régi épületről megállapítható, képes-e befogadni egy könyvtárat vagy sem.

Tartalom és forma

A probléma, amivel itt szembetalálkozunk, valójában nem más, mint a tartalom és a forma összhangja és ellentmondása. Ráadásul, ami tovább bonyolítja az ügyet, az új tartalom egy olyan formával találkozunk, amely előbb más tartalmat hordozott. A tartalom részint az az eszme, amely egy könyvtártípusról általában, illetve adott változatáról bennünk él. Ez magában foglalja a könyvtár céljait, az állományával, működésével, szolgáltatásaival, használatával stb. szemben támasztott követelményeket. Nevezhetjük ezt fennköltén a könyvtár filozófiájának, pragmatikusan a könyvtár modelljének, — mindegy, a lényeg ugyanaz: a könyvtárra vonatkozó nézeteink összességét fejezi ki. De a tartalom részint az az anyagi valóság is, amit a könyvtár állománya, felszerelése, bútorzata, személyzete, használói jelentenek, s minden, ami az épületen belül létezik és történik.

Kétségtelen, hogy a könyvtári tartalom eszmei része az, amely képlékenyebb, gyorsabban változik, hamarabb válik elavulttá. Viszont nem beszélhetünk addig könyvtárépítészetről érdemben, ameddig nem tisztáztuk a magunk számára, milyen is könyvtári filozófiánk, milyen könyvtármodell számára keresünk épületet. Hozzá kell tennem azonban azt is, hogy a könyvtári filozófiában általában egymás mellett élnek az új és a régi elemek, a divatosak és az elavultak, s ezért meglehetősen veszélyes dolog fel esküdni egyik vagy másik eszmére. Ugyanis könnyen megtörténhet, hogy amikor egy valóságos épületben ölt testet, már nem is értünk vele annyira egyet. S az idő teltével egyre kevésbé. Ezért kérdezik tőlem kollégáim egy-egy kritikai írásom után: hát melyik az a könyvtárépület, amely tetszik neked, ha egyikkel sem vagy megelégedve? Erre azt válaszolom: amelyik még nem épült meg. Tulajdonképpen azért adhatom ezt a szemtelen választ, mert a szakmának ahhoz a köréhez tartozom, amelyet *De Gennaro* így jellemzett: elméleti szakemberek, akik nem felelősek és nem vonhatók felelősségre a változtatások végrehajtásáért. [2]

Sokkal keményebb magja a tartalomnak az állomány, a szolgáltatások, a használók, a személyzet.

Ezek az összetevők nagyon nehezen hajlanak a változásra, s a jelen állapotuk fenntartására törekszenek. Minden módosításuk nagy erőfeszítéseket igényel. Mindezeket ráadásul nem egy eszmei, hanem egy nagyon is valóságos térben kell elhelyezni, ahol mindennek meg kell találni pontos helyét, s ahol nem függhet össze minden mindennel, mint a folyamatábrákon és a sémákon. Minél nagyobb a könyvtár, annál kevésbé. Amikor a könyvtárat befogadó épület alakját keressük, nagyon is számolnunk kell ennek a materiális valóságnak a mennyiségi és minőségi jellemzőivel. Annál is inkább, mivel az elméletben elkövetett hiba nem olyan végzetes, azt könnyebben ki lehet javítani. A gyakorlatot, az épületet közvetlenül érintő döntések naponta, hosszú időn keresztül éreztetik jó vagy rossz hatásukat.

A tartalom és forma itt jelzett viszonya több ellentmondást hordoz egy adaptált, mint egy új épület esetén. Az ügy nehéz, de talán nem reménytelen. Nem egyszerűen a tartalom és a forma összhangjának megteremtéséről van szó, hanem a kérdés az, hogy egy adott forma, amely korábban más tartalmat szolgált, mennyire képes egy új tartalmat befogadni.

A futballpálya-modell

Tekintve, hogy szemináriumunk állásfoglalásai nem befolyásolják közvetlenül a valóságot, hadd foglalkozzam most inkább az épületben formát kereső könyvtári filozófiával. Milyen lesz a jövő könyvtára? Érvényesek-e még mai könyvtári modelljeink, s ha igen, meddig lesznek érvényesek? A könyvtárépítési szakirodalomban erősödnek azok a hangok, amelyek ellenzik, vagy legalábbis kétségekkel illetik a védelmi vonalait egyelőre még tartó könyvtári modellt, amit futballpálya-könyvtárnak nevezhetnénk. Olyan, mint egy futballpálya, ahol csak a két kapu rögzített és néhány vonal tagolja a játéktérét. A nagyobb könyvtárak, mint a gazdag klubok, több futballpályával is rendelkeznek, csak egymás fölött helyezik el őket. A könyvtári futballpálya fix pontja a lépcsőház és a vizesblokk, egyébként ún. övezetekből áll. Addig hangsúlyoztuk ismételtén, hogy a szolgáltatások összefüggenek egymással, hogy az állomány és a használat változásainak megfelelően legyen a tér átrendezhető, hogy az ellenőrzés érdekében legyen a tér egy pontról áttekinthető, hogy a gazdaságosság érdekében legyen képes a lehető legkisebb személyzettel működni stb., ameddig meg nem kaptuk a futballpályát a maga szépségében.

S akkor mit csináltunk? Elkezdünk a pályát bútorokkal, többé-kevésbé mozgatható válaszfalakkal felszabdalni, s azt mondtuk, hogy az így kialakított övezeteket bármikor meg lehet változtatni. Persze,

erre a legkritikább esetben került sor, akárcsak az állványokon a mozgatható polcok egymástól való távolságának a megváltoztatására. Ez az oka annak, amiért többen gyanakodni kezdtek: ez a futballpálya, ez vajon nem a könyvtárosok önvédelmi ösztönének a megnyilvánulása? Nem tudni, mit hoz a jövő, hogyan változik a könyvtár működése, így talán az utódok kevésbé fogják szidni az ősokeket, ha netán át akarják szervezni a könyvtárat. Az kétségtelen, hogy nem tudjuk pontosan, milyen lesz a jövő könyvtára, de ma azt látom másokkal együtt, hogy

- ◆ az átszervezések, átrendezések nem is olyan gyakoriak, s ha sor kerül rájuk, nemcsak a futballpálya-típusú, de a szabdaltabb szerkezetű épületekben is megvalósíthatók,
- ◆ a futballpályán sem valósítható meg a "minden mindennel összefügg" elve,
- ◆ az egyes állományrészek, szolgáltatások, munkahelyek előbb-utóbb kikényszerítik övezetük fizikai lehatároltságát,
- ◆ a közvetlen, vizuális ellenőrzés egy pontról már csak a bútorzat miatt sem valósítható meg, s szükség van különböző védelmi és ellenőrzési berendezések felállítására, mivel a használók továbbra is zavartalanul csonkítanak, piszkolnak, lopnak,
- ◆ a használók nem rajonganak a hatalmas terekért, pszichikailag nyomasztó hatással van rájuk, ha századmagukkal, közszemlére helyezve ülnek egy térségben,
- ◆ szükségtelen valamennyi földet a legnagyobb teherbírási méretezni, mert például a munkahelyek talán soha nem cserélnék helyet a raktárral,
- ◆ nagyon nehezen oldható meg az egyes övezetek önálló működtetése, ez pedig növeli a személyzeti és az energiaköltségeket,
- ◆ a mély terek sok mesterséges világítást és nagy ablakfelületeket kívánnak, ez pedig nagy energiafelhasználással jár, s kételyek merülnek fel az üvegfalak megvilágítási hasznát és pszichikai hatását illetően is,
- ◆ a hatalmas, összefüggő tér, amelyet ráadásul modern építőanyagok vesznek körül, rendkívül sok energiát fogyaszt, mert nem lehet meg szellőző és légkondicionáló berendezések nélkül.

S amit látunk, az megalapozottnak látszó kételyeket ébreszt bennünk. Beváltotta-e ígéreteit a futballpálya-könyvtár vagy érdemes új könyvtármodell után kutatni? Mindenesetre számos, ahogy tesszük biztató vagy fenyegető jele van annak, hogy a könyvtári szolgálat és a könyvtárhasználat igen gyors változásoknak néz elébe, sőt, ezek a változások már teljes menetben vannak. Le kell vonnunk következményeiket a különféle típusú könyvtárak modelljeire. Ez a munka megkezdődött, sok publikáció jelent már meg e tárgykörben. Nem hiszem,

hogy feladatomban lenne eredményeikről áttekintést adni. Lehet, hogy tévedek, de amikor olvastam őket, az a benyomásom alakult ki, hogy minden valószínűség szerint a jövő könyvtárai, ha nem lesznek is kisebbek, mint a maiak, de talán nem nőnek tovább. Ezt jelzi a dokumentumok alakjának változása, a hozzáférés technológiájának fejlődése, a könyvtár- és irodalomhasználati szokások átalakulása. [3] S azt hiszem, ha ez igaz, akkor ez nagyon is releváns tény jelen témánk szempontjából.

Építészeti tendenciák és a könyvtárépület

Közelítsük meg azonban az új könyvtári modell problémáját az építészet tekintetéből. Az *ABI-Technik* c. folyóiratban figyelemreméltó cikkek jelentek meg Kroller, Fuhlrott és Jopp tollából. E szerzők felvázolták, hogy milyen jellegzetességek figyelhetők meg a világ mai építészetében, s milyen hatásuk várható a könyvtárak építésére. [47]

Szűnőben van a nemzetközi méretű uniformizálás, a nemzeti és a regionális sajátosságok egyre nagyobb teret nyernek. Humanizált, az emberhez igazodó, az ember igényeivel jobban számoló építészet van kialakulóban. A hagyományos építőanyagok ismét divatba jöttek, azaz a beton, üveg és fém helyett ismét szívesen alkalmaznak téglát, fát. A formákban kerülnek a végleletek, tehát a túl magas és a túl lapos épületeket. Nagyobb hangsúlyt kap az épület otthonossága és lakályossága. A falfelületekhez képest kisebb az ablakok aránya. Kisebb a traktusok mélysége. Igyekeznek a lehető legkevesebb gépészettel megelégedni, s a napenergiát a lehető legteljesebb mértékben hasznosítani. Vastagszanak a falak, a szellőzést, ahol csak lehet, természetes módon oldják meg, s légkondicionálást csak ott alkalmaznak, ahol elkerülhetetlen. Az energiával való takarékoskodás egyáltalán egyik, vagy talán legfőbb meghatározója az építkezésnek, különös tekintettel nem is annyira a beruházás, mint sokkal inkább a fenntartás költségeire.

Ha komolyan vesszük az energiatakarékosságot, s nem tehetünk mást, akkor a jövőben egészen más képpén fognak kinézni könyvtáraink, mint ma. A klímaberendezés hiánya döntő módon meghatározza az épület szerkezetét, s ezzel a könyvtár belső szervezetét is. A flexibilitás csökkeni fog. Nem lehet tetszés szerint meghatározni a terek mélységét, mert a szellőzést és világítást elődeink módján kell megoldani. Ez azonban kihat például az olvasói terekben elhelyezhető szabadpolcos állomány méretére, az asztalok számára és elhelyezésére. Ennél fontosabb azonban az a követelmény, hogy a könyvtárosnak vállalnia kell a felelősséget: a könyvtár tervezésekor meg kell mondania, hogy az egyes tereket

milyen célra akarja használni. Könyveket akar-e raktározni bennük, vagy olvasókat, ill. munkahelyeket akar bennük elhelyezni. Föltételezhető, hogy a szabadon hozzáférhető állomány mérete nem nő tovább, sőt csökkenni fog. A könyvek más körülmények között érzik jól magukat, mint az emberek. Változatosabbak lesznek a könyvtárépületek, szervezesebb formákat mutatnak, remélhetőleg összhangban egy új könyvtári filozófiával. Az emberi jó közérzet feltételeit nem a technika, hanem az építész művészete teremti meg bennük.

Tehát így néz ki a modern idők könyvtárépülete. No, és hogy nézett ki a régi időké? És egyáltalán, hogyan építkeztek ők? Ők természetes eszközökkel igyekeztek elérni azt, amit mi igen drága berendezésekkel. A régi építészet mintha jobban igazodott volna a természeti és a társadalmi környezet-höz, mint a mai. Az általánosan megfigyelhető trendváltás, a régi épületek megmentése, újjáépítése, más célokra való hasznosítása együtt a vadonatúj épületekben megmutatkozó új építési szemlélettel, jó példája lehet a fejlődési spirálnak. A régi tapasztalatok és értékek újjáélednek egy magasabb szinten s egyesülnek a legújabb vívmányokkal.

Úgy látszik, hogy a futballpálya-könyvtár modellje szembekerül egy tagoltabb, a differenciált szolgáltatások és funkciók számára differenciált tereket nyújtó könyvtár kibontakozó modelljével. Ennek a modellnek megfelelő épület azonban, mintha már nem is lenne olyan éles ellentétben a régi, korábban más célokat szolgáló épületekkel, azaz ez a könyvtármodell mintha már elhelyezhető lenne egy ilyen újjáélesztett és átalakított épületben is. S a könyvtáros, aki még néhány éve határozottan tiltakozott az ellen, hogy belekényszerítsék egy mások által elhagyott épületbe, most elbizonytalanodik: vágjon-e bele az átalakításba vagy szorongjon régi helyén, várva a bizonytalan új épületre?

Tényleg két rossz között kell választania a szegény könyvtárosnak? Elfogadva és megerősítve azt a plovgaardi tételt, hogy kedvezőbb esélyeket kínál a könyvtár számára egy új épület (még akkor is, ha nagyon hasonlít egy régihez), mint egy átalakított régi, a könyvtárosi lelkiismeretmegnyugtatása végett érdemes megfontolni néhány tényezőt, amelyek az adaptációt esetenként elfogadhatóvá teszik.

Mérlegelendő tényezők

Fontos tényező a régi épület szerkezete. Igazából ezt kell alaposan szemügyre vennünk, amikor az ajánlat elfogadásáról vagy visszautasításáról döntünk. Mennyiben változtatható, módosítható a térrendszer az adott szerkezeten belül? Egyáltalán

nem, vagy csak alig? Beleilleszthető-e a működtetni kívánt könyvtári modell e térrendszerbe? Az átalakítások után az épületben zavartalanul tudnak-e közlekedni a fizikailag hátrányos személyek? Az egyes szolgáltatások számára kellő nagyságú terek állnak-e rendelkezésre, s a közöttük lévő kapcsolat megfelel-e a könyvtári koncepciónak? Régi épületekben talán nem is annyira a méretekkel, mint inkább a kapcsolatokkal szokott baj lenni. Úgy tapasztaltam azonban, hogy a régi épületek tipikus szerkezetei általában kellő tereket képesek nyújtani bizonyos típusú és nagyságrendű könyvtárak számára. S a könyvtár elég rugalmas szervezet ahhoz, hogy szakmai koncepciója elviseljen kisebb-nagyobb kompromisszumokat az épülethez való igazodás kedvéért. Végső soron tehát az dönti el a kérdést, hogy mennyire fáj, amikor az adott könyvtár eszményi térrendszerét beillesztjük az adott épület szerkezetébe. Kétségtől szerencsésebb, ha a könyvtár *Prokrusztesznek* arra a kliensére hasonlít, aki rövidebb volt mint az ágy.

Mégis, az épület méretét csak a második helyen meggondolandó tényezőnek vélem. Néha az a benyomásom, a könyvtár akkora épületet kap, amekkorát a fenntartója presztizsvágyából és pénztárcájából ki tud csalogatni. Hol van az a könyvtáros, aki pontosan meg tudja mondani, hogy hány négyzetméterre van szüksége, pláne húsz évre előre nézve. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a könyvtári normák úgy készülnek, hogy meglessük, a szomszéd mekkora épületeket tart szükségesnek, s mi legalább akkorát, vagy kicsivel nagyobbakat akarunk. Az IFLA új közművelődési könyvtári irányelveinek tervezete már nem ad általános, komplex könyvtári modelleket, hanem csak a könyvtári szolgáltatások étlapját, amelyről a helyi fogyasztóknak kell választaniuk. Így az épület méretét sem az ellátandó lakosság szerint ajánlja megállapítani, hanem a tényleges szolgáltatások és a várható állomány-nagyság szerint. Normákat pedig csak a valóban normázható tételekre ad (hány kötet fér el egy négyzetméteren, egy olvasóhelyre hány négyzetméter szükséges stb.). Ha így tekintünk egy adott könyvtár térszükségletére, rugalmasabban, a felkínált épülethez igazodva fogalmazhatjuk meg igényeinket. A legfőbb problémát az állomány jelenti. Sem a személyzet, sem a használat nem nő ugyanabban az ütemben, mint az állomány, sőt a munkaerők száma előbb, a használati mutatók később, de egy bizonyos szinten konszolidálódni látszanak. Egyedül az állomány gyarapodását nem tudjuk megfékezni. Minden norma és irányelv, minden általánosan elfogadott alapelv ellenére a könyvtáros görcsösen ragaszkodik az állományához. A használók még elférnek könyvtárainkban, de a könyvek már alig. Talán

éppen egy öreg épület segítheti elő az új eszmék, köztük az állomány korlátozott növekedésének megvalósulását?

Másfelől azt sem szabad elfelednünk, hogy számos régi épületben más az ún. hasznos tér és a járulékos terek aránya. Szélesebb folyosókat, magasabb mennyezeteket találunk. Mindezek hasznos terekké válhatnak, ha az épület szerkezete és a könyvtár szervezete között sikerül összhangot teremteni. Már a kapubejáró is könyvtári funkciót fogadhat magába.

S attól tartok, nem szabad úgy feltennünk az épület méretét illető kérdést, hogy képes lesz-e húsz év után is a könyvtár otthonául szolgálni. Sokkal lényegesebb arra választ kapnunk, hogyan bővíthető a kapacitása a falakon belül vagy a tető alatt (közlekedő terek kihasználása, emeletráépítés, udvarok beépítése stb.), s lehet-e és hogyan új szárnyat csatlakoztatni a régi maghoz. Lehet, hogy éppen az épülethez tartozó telek miatt válik elfogadhatóvá a könyvtáros számára a régi épület. Itt azonban különös nehézséget támasztanak a műemléknek minősített épületek. A védelmükért felelős hivatal a belső változtatásokat alkalmanként és nagy nehezen még csak engedélyezi, de az épület külső megjelenését szigorúan védi. Az új szárny csatlakoztatása ezért nem mindig lehetséges. Ha ezt a bővítményt nem lehet szervesen kapcsolni a főépülethez, az komoly nehézségeket okoz mind a könyvtári technológiában, mind a használók kiszolgálásában.

Ami nagyon vonzóvá tehet egy régi épületet egy olyan könyvtáros szemében, aki nyilvános könyvtárért felelős, az annak helye a város szerkezetében. A könyvtárak számára átengedett épületek általában korábban is közintézményeket, közszolgáltatásokat fogadtak be, vagy a közösség prominens személyeinek, családjaiknak tulajdonában voltak. Következésképpen a belvárosban állnak jórészt, a nagy áruházak, boltok, kulturális és társadalmi szervezetek székházai közelében. Jól tudott, hogy a könyvtár önmagában nem központképző elem, saját vonzereje viszonylag kicsi. Ez azonban megsokszorozódik a környezete által és a könyvtár használatát jótékonyan befolyásolja szomszédainak forgalma. Ezért tanácsosabb lehet a településközpontban álló régi épületet elfogadni és könyvtárrá átalakítani, mint egy üres telken, a külvárosban új könyvtárat építeni.

Mint hallottuk, a hangulati, környezeti értékeket nem szabad lebecsülni. Természetesen az emberi környezetet, az otthonosságot meg lehet teremteni egy új épületben is. De van valami, amit a hely szellemének neveznek, amit csak régi épületekben érzékelhetünk. Lehet, hogy ez semmi más, mint azt tudni, hogy a házban előttünk is éltek emberek és a ház őrzi nekünk és közvetíti számunkra a múltat, elődeink életét, cselekedeteit, gondolatait, érzelme-

it. Ám hagyjuk békén a nosztalgiát. Legyünk materialisták. S élvezzük a régi épület szépségeit, a szépen vezetett lépcsőt, a kovácsoltvas korlátokat, a jól formált oszlopokat, s mindazt az egyedi kézimunkát, ami oly sajnálatosan hiányzik a mi időnkben.

Óvatos válasz

A könyvtár és a régi épület viszonya sajátos módon vetődik fel, ha egy könyvtári szolgálat a kezdetektől indul, vagy csak nagyon szerény előzményekre támaszkodhat. Ez volt a helyzet Magyarországon a 2. világháború után a közművelődési könyvtárak terén. Egyszerűen nem volt más megoldás: a könyvtáraknak, hogy megindíthassák szolgáltatásaikat, be kellett költözniük régi épületekbe. Örültünk, hogy erre jutott pénz. Még arra sem gondolhattunk, hogy átalakítsuk az épületeket. Vegyük a békéscsabai Megyei Könyvtár esetét. 1949-ben beköltözött a korábbi polgármester házába. Lassanként igénybe vette az udvarban álló melléképületeket. 1958-ban a ház belső falainak kibontásával itt jött létre az első szabadpolcos könyvtárunk. Az udvarban a mosókonyhában zenei részleget indítottak és egy új szárnyat emeltek a gyerekkönyvtár számára. A szeneskamrában működött a nyomda. A mennyezetek majdnem leszakadtak a padláson lévő raktárak súlya alatt. A Megyei Tanács megvette a szomszédos telken álló hasonló házat, amelybe a munkahelyek kerültek. Közben gazdagodott az állomány, a használók száma nőtt, s a könyvtár 15 évvel ezelőtt megkezdhetette akcióját egy új épületért. Az 1985-ben megszületett új épület igen előnyösen különbözik attól, amely – mondjuk – a 60-as évek elején készült volna el.

A példa alapján meggondolandónak tartom, hogy amíg egy könyvtár nem éri el a rendszerben elfoglalt szerepének megfelelő méreteket, addig elégedjék meg egy kisebb, átalakított épülettel, s csak fejlődésének későbbi szakaszában keressen tartósabb megoldást, akár új épületben, akár egy nagyobb vagy kibővített régióban.

Természetesen jobb esélyei vannak egy könyvtári célra emelt új épületnek, hogy kielégítse a szakmai követelményeket, mint egy átalakított. De hadd kérdezzem meg: nem rontottunk-e el már vadonatúj épületeket is? Mi van, ha a könyvtári célra emelt épület ugyan eleget tett a kívánalmaknak, amikor épült, de időközben a könyvtárosi filozófia megváltozott? Akkor nem hasonló-e a helyzet ahhoz, mint amikor egy más célú épületet alakítunk át könyvtárrá?

Nagyon valószínű, hogy ma már óvatosabb választ kell adnunk arra a kérdésre, amelyre Plovgaard válasza tíz évvel ezelőtt a határozott nem volt. Én

azt mondanám: ha lehet, ha megvannak az anyagi feltételek, ha jó helyzetű telket kínálnak, akkor részesítsük előnyben az új épületet, — amely, mint láttuk, egyre inkább kezd hasonlítani egy régire. De ne zárkózzunk el elvileg az adaptáció elől sem. Játsszunk becsületesen: ha két alternatíva (új épület vagy adaptáció) merül fel, adjunk egyenlő esélyt mindkettőnek; s elfogultságoktól mentesen közelítsünk a problémához, ha az egyetlen ajánlat egy régi épület hasznosítása. Nyilván a könyvtár nagysága és típusa alapvetően befolyásolja döntésünket, de szerencsés körülmények esetén, a hátrányok és előnyök objektív mérlegelése után nyugodt lelkiismerettel fogadhatunk el egy régi épületet is a könyvtár új otthonául. Ha a mérleg pozitív, akkor a könyvtáros nem csupán fenntartója parancsára, hanem szakmai ítélete szerint is belevághat az adaptációba. Így talán nem olyan ritkán előfordulhat az is, hogy az eredeti kérdésre: elfogadhat-e a könyvtáros egy

régi épületet? — a válasz nemcsak az lehet, hogy igen, elfogadhat, hanem az is, hogy el kell fogadnia.

Hivatkozások

1. PLOVGAARD, S.: Danish standards for library premises. International Conference on Library Buildings. Helsinki, June 30 — July 4, 1975. 7 p.
2. De GENNARO, R.: Libraries, technology, and the information marketplace = Library Journal, 1982. 1. sz. p. 1045—1054.
3. BECKMANN, M.: Library buildings in the network environment = The Journal of Academic Librarianship, 1983. 5. sz. p. 281—284.
4. JOPP, R.K.: Sparsamer Energieeinsatz bei Bau und Betrieb von Bibliotheksgebäuden = ABI-Technik, 1983. 4. sz. p. 309—314.
5. KROLLER, F.: Bibliotheksbau und Bibliothekseinrichtung im kommenden Jahrzehnt, = ABI-Technik, 1983. 3. sz. p. 195—200.
6. FUHLROTT, R.: Der Einfluss der Technik auf Bibliotheksgebäude = ABI-Technik, 1983. 4. sz. p. 301—308.

Papp István: Elfogadhat-e a könyvtáros egy régi épületet?

Az IFLA 1975-ben tartott könyvtárépítési és berendezési szemináriumán a címben felvetett kérdésre egyértelműen negatív válasz született. Azóta a gazdasági válság és a régi épületek megmentésére irányuló törekvés következtében a szigorú elutasítás helyébe a differenciált válaszok léptek (hátha? az attól függ, hogy..., a régi épületnek is lehetnek előnyei, ha...). Az előadás szerzője a kényszereken alapuló belátáson kívül a futballpályához hasonlíthatóan tagolatlanul felépített új könyvtárépületek negatív tapasztalatait, illetve a belőlük levont könyvtárépítési elv-változásokat is érvként hozza fel arra vonatkozólag, hogy az épületadaptálási kínálatokat nem szabad eleve elutasítani. Azt javasolja, hogy a (könyvtári) tartalom és az (építészeti) forma relációjában kell töviről-hegyire mérlegre tenni az egyes fontos tényezőket, s e mérlegelés alapján dönteni az elfogadás vagy elutasítás mellett.

* * *

PAPP I.: Can a librarian accept an old building?

An equivocal negative answer to the question in the title was reflected at the 1975 IFLA Seminar on library buildings and equipment. Since, regarding the strive to save old buildings and as a consequence of economical difficulties, other answers emerged, too (maybe, it depends, old buildings may have benefits, if...). The author, in addition to the reasons forced by pressure, considers also reasons based on negative experiences with new library buildings and on changed library concepts for the adoption of old buildings as libraries. It is suggested that the important factors should be weighted from the dual aspects of essence (library) and exterior (building), and a decision of acceptance and refusal should be made according to the weighing.

* * *

ПАП, И.: Может ли библиотекарь принять старое здание?

На семинаре по строительству и оборудованию библиотек, проведенному МФБА в 1975 году, на вопрос, сформулированный в названии статьи, однозначно был получен отрицательный ответ. С тех пор, в результате

PAPP, I.: Darf ein altes Gebäude vom Bibliothekar akzeptiert werden?

Auf dem im Jahre 1975 abgehaltenen IFLA Symposium über Bibliotheksbau und -einrichtung wurde die im Titel gestellte Frage eindeutig negativ

экономического кризиса и стремления к охране и сбережению старых зданий, вместо категорического отрицания поступают более дифференцированные ответы (может быть?, это зависит от того, что..., старые здания тоже имеют свои преимущества, если...). Автор статьи, в доказательство того, что нельзя категорически отказываться от адаптации зданий, приводит отрицательные примеры новопостроенных библиотек, которые своей нерасчлененностью похожи на футбольное поле, и доказывает необходимость изменения принципа строительства библиотечных зданий. Предлагает, чтобы в соотношении (библиотечного) содержания и (строительной) формы подробно были проанализированы отдельные важные факторы, и на основании анализа было принято решение о принятии или отказе.

* * *

beantwortet. Seitdem traten — infolge der Wirtschaftskrise und den Bestrebungen zur Rettung alter Gebäude — an die Stelle der strengen Zurückweisung differenzierte Antworten (vielleicht?, je nachdem, ob ...; auch das alte Gebäude hat seine Vorteile, wenn...). Der Autor ist der Ansicht, dass ausser der auf Zwangslage beruhenden Einsicht — aufgrund der negativen Erfahrungen mit den dem Fussballplatz ähnlich ungliedert aufgebauten Bibliotheksgebäuden bzw. der auf diesen beruhenden Änderungen der Prinzipien des Bibliotheksbaus — die für Adaptation angebotenen Gebäude nicht ohneweiters zurückzuweisen sind. Er schlägt vor die einzelnen wichtigen Faktoren in Relation Bibliotheksinhalt und architektonische Form von A bis Z zu prüfen und aufgrund der Erwägungen für die Annahme oder Zurückweisung zu entscheiden.

* * *

Magyar szoftver és hardver külföldön

A magyarok készítik Európa legjobb számítógépes programjainak jelentős hányadát, ugyanakkor Magyarország a KGST tagországok egyik vezető hardver szállítója. A Videoton, Magyarország első számú számítógépgyártója amerikai, svéd és francia cégek licenszei alapján magas minőségű számítógép perifériák egész sorát alakította ki a hetvenes évek végén. Ma a Videoton termelésének mintegy 85%-át külföldön értékesíti. A SZÁMALK Magyarország legnagyobb számítástechnikai rendszer-

háza, melynek éves forgalma eléri az 1,5 milliárd forintot (30 millió dollárt) és a múlt évben mintegy 1,5 millió dollár értékben szállított a tőkés országoknak IBM és DEC kompatibilis számítógépi programokat. Nem messze a SZÁMALK mögött teljesített az SZKI. 1984. évi forgalma elérte az 1 milliárd forintot, és az általuk kifejlesztett M-Prolog logikai programozási nyelvet választották ki a japánok saját ötödik generációs számítógép fejlesztésükhöz.

(Megjelent a *The Economist* 1985. január 19-i számában.)

Commodore 64 tanfolyamok

Négy különféle szintű, egymásra épülő, de ugyanakkor önálló tanfolyam rendszeres szervezésével segíti a SZÁMALK a Commodore 64 típusú személyi számítógépet megismerni és alkalmazni kívánókat. Az első, egy napos tanfolyamon a gép kezelését, programozását és lehetőségeit mutatják be.

A második, háromnapos kurzus során a Commodore

64 használatát és a kész programok működtetését sajátíthatják el a hallgatók. A következő, ötnapos tanfolyamon a gép programozási nyelvvel, a BASIC-kel lehet megismerkedni. S végezetül szintén öt nap alatt mód van a BASIC nyelvet már ismerők számára, hogy konkrét programozási feladatokat oldjanak meg Commodore 64 személyi számítógépen.